

Civil Disobedience or Not – The Case of Road Blockades in Serbia^{1*2*}

Đurica Stojanović^{3**}

Faculty of Philosophy, University of Niš, Serbia

Abstract

The aim of this paper is to answer the question whether the road blockades that took place in Serbia in November and December of 2021 could be characterized as an act of justified civil disobedience. The answer comes from the analysis of the arguably most influential and well-known conception of civil disobedience that can be found in contemporary political theory – the conception that was proposed by the American political philosopher John Rawls. I will argue in support of the thesis that the blockades were an act of justified civil disobedience because they fit the definition of civil disobedience and meet all the conditions for a justified act of civil disobedience that Rawls presented us with.

Keywords: civil disobedience; road blockade; Serbia; John Rawls; violence

Грађанска непослушност или не – случај блокаде путева у Србији

Uvod

Krajem novembra i početkom decembra 2021. godine širom Srbije održavale su se blokade saobraćajnica u znak protesta protiv usvajanja novog Zakona o referendumu i narodnoj inicijativi kao i protiv usvajanja izmena i dopuna Zakona o eksproprijaciji (Ekipa Danasa – Beta, 2021). Blokadama su usledili javni nastupi velikog broja građana i organizacija, koji su iskazivali svoje nezadovoljstvo i zabrinutost predlozima pomenutih zakona i mogućim lošim posledicama njihovog usvajanja. „Udruženje za zaštitu ustavnosti i zakonitosti“, zajedno sa još nekolicinom

^{1*} Corresponding author: djurica.stojanovic@filfak.ni.ac.rs

Tekst predstavlja prerađeni deo iz master rada pod naslovom *Грађанска непослушност или не – случај блокаде путева у Србији*, odbranjenog u novembru 2023. godine na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Nišu.

² Please cite as: Stojanović, Đ. (2024). Грађанска непослушност или не – случај блокаде путева у Србији. *Годишњак за социологију* vol. 20(32): 39 – 55.

^{3**} <https://orcid.org/0009-0002-8888-9205>

civilnih udruženja i organizacija, predalo je Skupštini Srbije peticiju sa 68.000 potpisa kojom je iskazano protivljenje usvajanja predloga Zakona o referendum (Beta, 2021). Poručeno je da će, ukoliko Vlada Republike Srbije usvoji pomenute zakone, sledeći korak biti blokada saobraćajnica širom Srbije. Uprkos protivljenju javnosti, protestima i peticiji, Vlada je zakone usvojila, te su 27.11.2021. održane prve blokade u nekoliko gradova u Srbiji.

Savo Manojlović, predsednik „Udruženja za zaštitu ustavnosti i zakonitosti“ i jedan od organizatora blokade, o protestima je govorio kao o činovima građanske neposlušnosti i, kako bi ih opravdao, za primere sličnih praksi navodio je borbe Gandija u Indiji (Tomić, 2021). Takođe, drugi istaknuti organizatori, aktivisti, i intelektualci su o protestima govorili kao o legitimnim akcijama građanske neposlušnosti (B. Đorđević, 2021), (T. Đorđević, 2021). Sa druge strane, u javnosti su bile prisutne i negativne kritike i osude blokada. O blokadama se govorilo kao o destrukciji i fašizmu, čistom kriminalu, divljaštvu i nasilju (Tanjug, 2021), (Momirović, 2021), (Direktno, 2021).

Rad koji će uslediti, predstavlja odgovor na pitanje: da li se novembarske i decembarske blokade saobraćajnica u Srbiji mogu okarakterisati kao građanska neposlušnost? Pozivajući se na standardnu koncepciju građanske neposlušnosti, koju je ponudio američki politički filozof Džon Rols (John Rawls), ponudiću analizu gorepomenutih blokada sa ciljem da pokažem kako se slažu sa Rolsovom definicijom i da se mogu nazvati građanskom neposlušnošću. Takođe, kako Rols uslove za opravdanost građanske neposlušnosti odvajava od same definicije, pokazaću kako su blokade u Srbiji ispunile i uslove za opravdanost, te da se mogu okarakterisati kao čin *opravdane građanske neposlušnosti*. Iako Rolsova koncepcija (još uvek) važi za standardnu koncepciju, važno je istaći da je podvrgnuta kritici od strane velikog broja savremenih autorki i autora, te da danas često možemo naići na stavove koji tvrde kako je ona previše uska, restriktivna i zahtevna (Videti: Brownlee, 2016; Celikates, 2016). No, uprkos tim kritikama, smatram da je vredno koristiti se Rolsovom koncepcijom, jer ukoliko blokade saobraćajnica u Srbiji ispunjavaju njegovu restriktivnu i zahtevnu poziciju, onda se sa velikom sigurnošću može reći da bi bile u skladu i sa velikim brojem savremenijih koncepcija.

Džon Rols i građanska neposlušnost – Rolsova i moja pretpostavka

Pre nego što počnem sa izlaganjem Rolsove koncepcije građanske neposlušnosti, moram najpre skrenuti pažnju na veoma važnu pretpostavku i uslov koji joj prethode, a koji određuju njen okvir i domen primene. Naime, Rols navodi da je „[...] ova teorija oblikovana samo za slučaj društva koje je blizu pravednom, onoga koje je u najvećem dijelu dobro uređeno, ali u kome se ipak dešavaju neka ozbiljna kršenja pravde“ (Rols, 1998) i napominje da se „[...] teorija tiče uloge i primjerenosti građanske neposlušnosti prema legitimno ustanovljenoj demokratskoj vlasti“ (Rols, 1998).

Dakle, građanska neposlušnost ima primenu samo u društvu koje je blizu pravednom i u ustavno demokratskoj državi čija vlast nema samo legalitet vladanja

već i legitimitet. Drugim rečima, ukoliko smo suočeni sa društvenim, ekonomskim, političkim nepravdama veoma ozbiljnih razmera, ili ukoliko imamo posla sa nedemokratskim, nepravednim, nelegitimnim državama i režimima, onda ne samo da je građanska neposlušnost potpuno opravdan čin protesta, već ona možda i nije pravi način za iskazivanje našeg nezadovoljstva i dostizanja pravde. U takvim slučajevima, mada ih Rols ne obrađuje detaljnije, on se ne libi da kaže kako bi možda bilo opravdano upustiti se i u ekstremniji vid protesta, poput organizovanih nasilnih otpora i militantnih akcija, a koje bi zahtevale revolucionarne ili makar radikalne promene (Videti: Rols, 1998).

Da li se društvo u Srbiji može okvalifikovati kao „blizu pravednom“ i da li je režim na vlasti legitimno uspostavljen, pitanja su na koja se ne osećam pozvanim da odgovorim. Baš poput Rolsa, i ja ću pretpostaviti da ono jeste blizu pravednom i da režim ima legitimitet, jer u suprotnom pitanje da li su blokade puteva u Srbiji bile građanska neposlušnost ne bi ni bilo pitanje od velike važnosti. U tom slučaju, pitanje koje bi se moglo i trebalo razmatrati jeste koji bi načini protesta i otpora ekstremnijih od građanske neposlušnosti mogli biti opravdani. No, to sada neće biti moja tema.

Definicija građanske neposlušnosti i blokade u Srbiji

Za Rolsa, građanska neposlušnost je:

[...] javni, nenasilni, mada svjesno politički čin suprotan zakonu, koji se obično izvodi sa ciljem da izazove promjenu u zakonu ili politikama vlasti. Djelujući na ovaj način oslovljava se osjećaj za pravdu većine u zajednici i objavljuje se da, prema nečijem promišljenom shvatanju, nijesu poštovani principi društvene saradnje među slobodnim i jednakim ljudima. (Rols, 1998)

Pod javnim činom Rols misli na ono što je suprotno privatnom. Dakle, čin koji je izvršen u javnom prostoru i koji je svima vidljiv, dostupan i poznat, odnosno najavljen, a koji za cilj ima objavu određene poruke ili političkog zahteva.⁴ Građanska neposlušnost tako nužno postaje ne samo javni, već i politički čin, čin vođen i ustrojen principima pravde kojima je uređen ustav date demokratske države (Rols, 1998). Sledstveno tome, učesnici građanske neposlušnosti se, prilikom svog protesta i javnog objavljivanja svojih shvatanja o određenoj nepravednoj praksi ili zakonu, pozivaju „[...] na zajednički prihvaćeno shvatanje pravde koje leži u osnovi političkog poretka“ (Rols, 1998). Drugim rečima, ukoliko smo suočeni sa javnim činom građanske neposlušnosti, vođenim principima pravde i pozivajući se na zajedničko shvatanje pravde koje postoji u skoro pravednom društvu, onda će oni kojima je politička poruka i zahtev protesta upućen, biti podstaknuti da preispitaju trenutno društveno-političko stanje, politike ili zakone koji su prouzrokovali nepravdu na koju građanska neposlušnost reaguje.

---

⁴ Iz ovog razloga može se argumentovati da Henri Dejvid Toro (Henry David Thoreau), po Rolsovoj definiciji, nije praktikovao građansku neposlušnost jer njegovo neplaćanje poreza nije bio javni čin.

Javnost čina građanske neposlušnosti je u bliskoj vezi sa nenasilnošću. Uzevši u obzir to da se izvodi u javnosti, građanska neposlušnost treba biti nenasilna iz nekoliko razloga. Prvo, kako je jedan cilj objavljivanje određene političke poruke i njena recepcija od strane onih koji sa njom nisu (dovoljno) upoznati, građanska neposlušnost treba biti nenasilna. Učesnik ne treba da bude nasilan prema sugrađanima koji su posmatrači, prema njihovoj imovini ili prema pripadnicima službi za očuvanje reda i mira, jer na taj način pokazuje iskrenost i promišljenost svojih postupaka, a sve sa namerom da iskaže svoje nezadovoljstvo i da ukaže na određene društvene probleme o kojima želi da obavesti svoje sugrađane kako bi ih zajedničkim snagama razmotrili i preispitali. U suprotnom, ne samo da bi uspešnost i efikasnost građanske neposlušnosti bile ugrožene, što je za Rolsa ovde mnogo manje važno, već to nije njena karakteristika kao specifičnog vida javne poruke jednog dela društva. Rolsovim rečima:

Može se [građanska neposlušnost, prim. aut.] uporediti sa javnim govorom i, kako je oblik poruke, izraz dubokog i savjesnog političkog ubjedenja, on se odvija unutar javnog foruma. Iz ovog razloga, između ostalog, građanska neposlušnost je nenasilna. Ona se trudi da izbjegne nasilje, posebno protiv pojedinaca, ne zbog gnušanja od upotrebe nasilja u načelu, nego zato što je ona konačan izraz nečijeg slučaja. (Rols, 1998)

Dakle, građanska neposlušnost ne treba biti nasilna jer je ona oblik poruke, način javnog obraćanja, kojom se sugrađanima, koji se ovde shvataju kao poštovanja vredni sagovornici, skreće pažnja i razložno ukazuje na postojeću nepravdu koja po mišljenju učesnika građanske neposlušnosti treba biti ispravljena.

Drugo, važnost nenasilnosti Rols iskazuje i uslovom da građanska neposlušnost, kao javni čin, mora biti unapred najavljen. Na taj način se smanjuju mogućnosti za postojanje bilo kakvih prisila ili nasilja prema onima koji nisu učesnici građanske neposlušnosti, ali i da bi vlasti bile upoznate sa namerama učesnika te da bi mogli da se pripreme za obezbeđivanje i očuvanje mira.

I treće, a za Rolsa možda najvažnije, građanska neposlušnost mora biti nenasilna jer „[...] izražava neposlušnost zakonu unutar granica privrženosti pravu, mada je na njegovoj spoljašnjoj ivici“ (Rols, 1998). Privrženost pravu (fidelity to the law) nužan je razlog ili karakteristika koja određeni čin protesta može kvalifikovati za građansku neposlušnost. Iako protestant, kako bi upozorio na ozbiljnost i postojanje određenih nepravdi u društvu, krši zakon i tako čini jedan prestupni čin u odnosu na pravni poredak države, on može i mora iskazati poštovanje i privrženost pravnom sistemu u celini. Osim što se to postiže nenasilnom prirodom čina građanske neposlušnosti, učesnik, kaže Rols, treba da prihvati i pravne posledice kršenja zakona, čime se iskazuje iskrenost učesnikovih namera i težnja za očuvanje pravnog sistema u celini (Rols, 1998). Stoga, da bi neki čin prema Rolsovoj definiciji mogao biti čin građanske neposlušnosti on jeste i mora biti svojevrsan oblik javnog govora kojim se prenosi određena politička poruka, a koji mora biti ustrojen na taj način da jasno iskazuje poštovanje i privrženost pravnom sistemu u celini, iako se direktno suprotstavlja jednom nepravednom delu. Drugim rečima, mora biti ustrojen kao nenasilni vid protesta.

Pitanje kojim ću se sada baviti glasi: Da li blokade u Srbiji zadovoljavaju Rolsovu definiciju građanske neposlušnosti?

Novembarsko-decembarske blokade puteva u Srbiji za cilj su imale povlačenje Zakona o eksproprijaciji i izmene novog Zakona o referendumu i narodnoj inicijativi. Organizatori blokada, stručna javnost i veliki broj građana, smatrali su da su pomenuti zakoni nepravedni i neustavni i da će, ukoliko se ne promene, doprineti veoma štetnim posledicama po građane Srbije (Videti: N1 Beograd i Beta, 2021, Beta, 2021b, Udruženje za zaštitu ustavnosti i zakonitosti, n. d.).⁵ Blokade su, jednim delom, bile okrenute političkim strukturama vlasti, te su stoga imale i jasan politički cilj – promenu nepravednih i loših zakona. Sa druge strane, pozivajući se na ustavne principe i pravednost/nepravednost zakona, organizatori i učesnici blokade su se okretali i svojim sugrađanima, nadajući se većoj podršci, a oslanjajući se na ono što bi Rols nazvao „javno shvatanje pravde“ (Rols, 1998). Ukoliko uporedimo broj gradova u kojima su organizovane prve blokade i njihov broj učesnika sa veoma velikim povećanjem tih brojeva već prilikom organizovanja druge, a pokazalo se i poslednje blokade nakon kojih su usvojeni zahtevi – čini se da je njihovo pozivanje na javno shvatanje pravde urodilo plodom. Na osnovu ovoga, može se zaključiti da blokade jesu bile politički čin kojim se kršio Zakon o bezbednosti saobraćaja na putevima, a sa ciljem promene zakona koji su smatrani nepravednim.

Što se tiče Rolsove odredbe „javnog čina“, situacija je jasna. Blokade se jesu održavale u javnosti, jer se saobraćaj blokirao na saobraćajnicama, a njihovo održavanje je uvek bilo unapred najavljivano i imale su jasnu i nedvosmislenu poruku – menjanje nepravednih zakona. Takođe, organizatori u Beogradu, gradu u kome su bile najmasovnije blokade, skupove su prijavljivali i policiji jer su želeli da, u saradnji sa njima, demonstracije proteknu mirno i da se u što većoj meri održi javni red i mir te da se radi na obezbeđivanju neometanog prolaza vozila hitnih službi (N1, 2021). Na prvim protestima, policija je bila prisutna, međutim kooperacije sa organizatorima i učesnicima nije bilo. Na drugoj blokadi, policije nije bilo. Uprkos tome, učesnici su sami uspeli da organizuju propuštanje vozila hitnih službi i njihov neometan prolaz kroz blokadu (BEOGRAD SRBIJA, 2021), (Moj Novi Sad, 2021).

Uzevši u obzir nelegalnu stranu blokada, koja se ogledala u kršenju Zakona o bezbednosti saobraćaja na putevima, policijske akcije privođenja te izdavanje prekršajnih prijava, organizatori su uputili poziv i saopštenje svim učesnicima da im se obrate za pravnu i materijalnu pomoć ukoliko im budu bile potrebne, a Savo Manojlović, organizator blokada u Beogradu, izjavio je da je spreman da snosi sve lične posledice za kršenje zakona prilikom blokada (N1, 2021). Ovim činom, organizatori su zasigurno pokazali „privrženost pravu“ jer su bili spremni da prihvate pravne posledice svojih postupaka, a takođe su i učesnicima ponudili pomoć prilikom plaćanja kazni za kršenje zakonâ prilikom blokade. No privrženost pravu, iskazan je i na još jedan način. Naime, organizatori su bili veoma istrajni u želji da blokade puteva proteknu mirno, dostojanstveno i bez nasilja, pa su, sem spremnosti da po tom pitanju sarađuju sa policijom, koristili svaku priliku da važnost

---

⁵ O argumentima koji su bili korišćeni kako bi se ukazalo na nepravednost i neustavnost, biće reči kasnije.

nenasilja i mira istaknu i prenesu učesnicima – davanjem izjava za medije ili slanjem poruka preko društvenih mreža. Dakle, nisu želeli militantne akcije niti su za cilj imali revolucionarne i radikalne promene postojećeg političkog sistema, već su želeli da dovedu do promene dva zakona koja su smatrali nepravednim. Stoga se može reći da je i izabrani način protestovanja bio pokazatelj njihove privrženosti pravu i pravnom sistemu u celini.⁶

Blokade zaista jesu, u najvećoj meri, protekle mirno i bez ikakvog nasilja. Održavale su se dva puta 27.11.2021. i 4.12.2021., u ukupno pedesetak gradova, sve dok Vlada nije usvojila njihove početne zahteve. Najčešći vid nemirnih scena bili su nervozni i nezadovoljni vozači koji su upućivali kritike i verbalno napadali učesnike blokade, a takođe i oni koji su kolima pokušavali da probiju blokadu. U tim situacijama, učesnici su gotovo uvek propuštali vozila koja su pokušavala da nasilno prođu. Najozbiljniji incident dogodio se u Šapcu 27.11.2021. Kao što sam već spomenuo, tokom održavanja prvih blokada, policija je bila prisutna na gotovo svim mestima okupljanja, te je tako bilo i u Šapcu. No, u jednom trenutku pripadnici policije su se povukli sa lica mesta i nakon određenog vremena pojavila su se maskirana lica koja su motkama i štanglama napali demonstrante i pokušali da probiju blokadu. Sem hladnog oružja, za probijanje blokade korišćen je i bager koji je pokušavao da prođe kroz okupljene građane. Kada je bager nastavljao da se kreće, iako su protestanti vozaču pokušavali da prenesu ozbiljnost i opasnost situacije, jedan od učesnika protesta je fizički napao vozače kako bi zaustavio radnu mašinu (Ekipa Danasa – Beta, 2021).

Činjenicu da su protestanti blokirali saobraćaj, te fizički napad na vozače bagera, bili su najčešće korišćeni primeri koje su kritičari i kritičarke blokada u Srbiji koristili u svojoj argumentaciji kako bi napali, osudili i degradirali blokade. Pozivajući se na Rolsa, politička analitičarka i trenutna ambasadorica Srbije u Hrvatskoj Jelena Milić je u razgovoru sa Savom Manojlovićem rekla da sve ono što se dešavalo – od blokade saobraćajnica do tuče u Šapcu – jeste nasilna akcija i da to ne ispunjava definiciju građanske neposlušnosti (N1, 2021b).

Prvo od dva pitanja koje ovde treba razmotriti jeste: da li kršenje saobraćajnih zakona i blokade puteva predstavljaju nasilan čin ili ne? Kritičari i kritičarke su govorili kako blokade, same po sebi, predstavljaju nasilan čin kojim se sprečava pravo kretanja onih koji su zaglavljani u toj blokadi, a neki su išli toliko daleko da ih nazovu i čistim fašizmom. Iako Rols ne daje definitivan i odlučujući odgovor na pitanje razlike između nasilja i nenasilja, on na jednom mestu kaže kako pod nasilnim činom podrazumeva one postupke „koji mogu nanijeti štetu ili povrijediti“ i kaže da učestvovanje u takvim postupcima „nije u skladu sa građanskom neposlušnošću kao oblikom poruke“ (Rols, 1998). U nekim slučajevima, blokade zaista mogu naneti štetu – na primer, ukoliko vozila hitne službe ne mogu da prođu i pruže pomoć onima kojima je ona potrebna. No, to se u slučaju blokada u Srbiji nije dešavalo jer su se

⁶ Sličan pristup koristi i Vilijam Šojerman (William E. Scheurman) kako bi pokazao da je Edvard Snouden (Edward Snowden) bio privržen pravu kada je praktikovao građansku neposlušnost prilikom objavljivanja tajnih dokumenata o Nacionalnoj bezbednosnoj agenciji (National Security Agency). Videti: Scheurman, 2014.

organizatori i učesnici potrudili da propuste sva vozila koja su hitno morala da prođu i unapred su najavljivali mesta na kojima će se blokade odvijati kako bi sugrađani i sugrađanke mogli da krenu drugim putem i, ukoliko ne žele, ne budu u koloni koja je blokirana. Takođe, važno je primetiti da mnogi legalni i dozvoljeni protesti mogu da, poput blokada, dovedu do potencijalne štete – protest radnika hitnih službi, protestne šetnje saobraćajnicama, protest prosvetnih radnika – ali se oni ne nazivaju nasilnim činovima protesta i dozvoljeni su. Čini se da bi se i Rols složio sa time da blokade ne moraju biti okarakterisane kao nasilan čin protesta, jer eksplicitno navodi da se u određenim situacijama, kada je kršenje istih zakona protiv kojih se i protestuje⁷ previše zahtevno za učesnike (negativne posledice su previše za prihvatiti), „[...] mogu prekršiti saobraćajni propisi ili zakon o narušavanju tuđe svojine, kao način da se predstavi svoj slučaj“ (Rols 1998). Na osnovu svega izrečenog, smatram da kritike kritičarki i kritičara koji su, pozivajući se na Rolsa ili ne, govorili o blokadama kao nasilju a o učesnicima kao nasilnicima, nisu bile osnovane.

Što se tiče situacije iz Šapca, gde je Dragan Milovanović, jedan od učesnika blokade, ušao u fizički okršaj sa ljudima koji su bagerom pokušali da prođu kroz grupu protestanata, stvar je malo nejasnija. Iako za Rolsa, kako smo videli, blokada sama po sebi ne predstavlja nasilan čin protesta, u Šapcu smo imali očigledan nasilan čin učesnika (nasilan fizički odgovor) nad osobom koja je učestvovala u blokadi na jedan specifičan način – pokušavala je da probije i rasturi blokadu bagerom, ali i nogom udarala demonstrante iz kabine (Nikolov, 2021). Odmah iza bagera pojavila se i grupa maskiranih mladića koji su motkama i štanglama napali učesnike blokade (Regionalna televizija, 2021). Milovanović je izjavio da je svojim postupkom pokušao da zaustavi radnu mašinu, kojom je upravljalo nestručno lice, a sa ciljem sprečavanja tragedije u kojoj bi neko stradao, i podvukao kako ne bi ulazio u fizički okršaj sa osobom iz kabine, da nije najpre bio udaren nogom (Regionalna televizija, 2021b).

Rols, naravno, ne razmatra ništa slično situaciji koja se desila u Šapcu, pre svega zato što pretpostavlja da do nje gotovo sigurno ne bi ni došlo, jer smatra da u skoro pravednom društvu „nevini građani“, oni koji ne učestvuju u blokadi, ne bi ušli u nasilan sukob sa onima koji protestuju i izkazuju svoje nezadovoljstvo. No, kako sam na početku rada pretpostavio da je stanje u Srbiji skoro pravedno, i dalje ću se držati date pretpostavke.

Najpre valja primetiti da je blokada u Šapcu bila mirna i da nasilja nije bilo sve dok se nisu pojavile maskirane osobe koje su htele da, bagerom i motkama, rasture protest i probiju blokadu. Dakle, protest sam po sebi nije za cilj imao upotrebu nasilja nad policijom ili sugrađanima. Organizatori i učesnici nisu želeli da nasilnim protestima ukazuju na nepravednost zakona čije su povlačenje želeli. U skladu sa ovim, podsetio bih i na Rolsovu napomenu da je nenasilnost prilikom građanske

---

⁷ Ovo bi bio primer neposredne (direct) građanske neposlušnosti, to jest, građanske neposlušnosti prilikom koje se krše oni zakoni protiv kojih se i protestuje i koji se smatraju nepravednim. Kada tokom građanske neposlušnosti kršimo zakone koje smatramo pravednima i koje bi inače trebalo poštovati, a sve kako bismo ukazali na nepravednost nekih drugih zakona, onda imamo slučaj posredne (indirect) građanske neposlušnosti. Videti: Rols, 1998; Cohan, 2007; Brownlee & Delmas, 2021.

neposlušnosti bitna za njenu komunikativnost, to jest, za uspešnost prenošenja njene poruke, iskazivanja iskrenosti, promišljenosti i savesnosti. Uzevši u obzir i mnogo veći broj ljudi i gradova koji su učestvovali u blokadama nakon incidenta u Šapcu, može se reći kako je njihovo priključivanje protestima u stvari svojevrsna reakcija na nasilni pokušaj probijanja blokade u Šapcu i izražavanje poruke solidarnosti (Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 2022). Stoga, možemo zaključiti da nasilni odgovor na probijanje blokade nije naštetio komunikativnom karakteru blokade, štaviše, pokazalo se, kao u mnogim slučajevima u istoriji, da je nasilni odgovor na mirne demonstracije, od strane nepoznatih lica i bageriste, kap koja prelijeva čašu za mnoge građane koji nakon toga odlučuju da se priključe protestima ili da podrže one koji protestuju. Jedan od poznatijih primera su Putnici Slobode (Freedom Riders) koji su 1961. godine autobusom krenuli put Nju Orleansa, kako bi protestovali protiv rasističkih i diskriminatornih zakona u SAD-u. Na jednom delu puta sačekala ih je grupa muškaraca koji su pripadali Kju Kluks Klanu (Ku Klux Klan). Najpre su zapalili autobus i držali vrata kako Putnici ne bi mogli da izađu, a kada su oni ipak izašli, pretukli su ih van autobusa. No, to nije bio kraj. Kada su pristigli u Montgomeri, sačekala ih je još jedna grupa koja ih je takođe napala. Nakon ovoga, Putnici Slobode su imali veliku medijsku pažnju u Americi i pridobili su podršku, kako velikog broja svojih sugrađana, tako i političara koji su započeli proces ukidanja nepravednih zakona (Videti: Delmas, 2018).

No, šta uraditi sa fizičkim sukobom Milovanovića i bageriste i da li se u svetlu prethodnog pasusa može opravdati njegov postupak? Do tog trenutka, zasigurno se može reći da su blokade ispunjavale uslov nenasilnosti i, na osnovu dosadašnjeg razmatranja, mogu se nazvati građanskom neposlušnošću. Takođe, valja napomenuti i to da se radi o jednom slučaju i da na ostalim blokadama nije bilo nasilja, te da bi na osnovu njega bilo teško odbraniti stav da su onda sve blokade bile nasilne i da nisu bile čin građanske neposlušnosti. Najviše što se može reći, jeste da blokada u Šapcu nije bila građanska neposlušnost. No, ostavimo to po strani i primetimo da, iako Rols kaže kako građanska neposlušnost treba biti nenasilna, što podrazumeva nepovređivanje drugoga, on ostavlja mogućnost za postojanje određenih situacija koje bi dovodile do povređivanja, a da ipak jesu građanska neposlušnost. Rolsovim rečima: „Ovi uslovi nijesu iscrpni; nekakvo odobrenje i dalje treba učiniti za mogućnost nanošenja povrede trećim licima, da tako kažemo, nevinima“ (Rols, 1998). Ovde se pre svega misli na osobe koje su nevinu posmatrači, sugrađani koji su se našli u blizini našeg protesta i kojima se kroz građansku neposlušnost obraćamo, no svakako da se može proširiti domen važenja i na sugrađane koji napadaju učesnike i, recimo, za cilj imaju probijanje blokade i razbijanje protesta. Rols bi, smatram, dopustio da učesnik građanske neposlušnosti u samoodbrani fizički povredi osobu koja se upušta u aktivnost koja preta da ugrozi život učesnika (vožnja bagerom kroz masu) i na taj način spreči moguće teške, ili možda smrtne, posledice za učesnike i učesnice građanske neposlušnosti, pogotovo ukoliko organi reda i mira nisu prisutni.

Sklon sam da tvrdim da Rolsov uslov nenasilnosti u definiciji građanske neposlušnosti treba razumeti tako da čin građanske neposlušnosti ne sme biti ustrojen i unapred planiran kao direktan napad koji bi za cilj imao izazivanje povreda i štete

pre svega sugrađanima kojima se obraća, policiji i pripadnicima političkih struktura, za razliku od militantne akcije i opstrukcije koje to mogu da čine. No, to ne znači da građanska neposlušnost mora biti apsolutno nenasilna, do mere u kojoj bi od učesnika zahtevala naddužnosnu žrtvu i gubljenje života, jer u nekim situacijama, kao što smo videli u slučaju samoodbrane, manji fizički odgovor na nasilje može biti način za sprečavanje ogromnih negativnih posledica i iz tog razloga može biti tolerisan. Ovaj zaključak je takođe koherentan i sa Rolsovom koncepcijom prirodnih dužnosti (Rols, 1998). Naime, iako Rols ne daje definitivan odgovor na pitanje prioriteta pojedinačnih pozitivnih i negativnih dužnosti, on ostavlja prostor da u nekim situacijama neke pozitivne imaju prioritet nad nekim negativnim. Deluje intuitivno da dužnost da se pomogne drugima i sebi kada se nađete u velikoj opasnosti, može i treba da nadjača dužnost da se onima koji aktivno učestvuju i prete tom opasnošću ne nanosi šteta. Na kraju krajeva, kako Šojerman na jednom mestu kaže: „Rols je možda bio apstraktni filozof, ali nije bio politički nezreo“ (Scheuerman 2022).⁸

Blokade saobraćajnica, dakle, same po sebi ne mogu da se nazovu nasilnim načinima protestovanja prema Rolsovoj koncepciji. Takođe, manji izolovani nasilni odgovori u opasnim situacijama, na primer nasilje u samoodbrani, može biti dozvoljeno i opravdano u Rolsovoj koncepciji građanske neposlušnosti. Uzevši u obzir da su blokade saobraćajnica u Srbiji bile nelegalan, unapred najavljivan, javan i nenasilan vid protesta (nenasilnost shvaćena na način koji je izložen u prethodnim pasusima), a koji je za cilj imao jasne političke zahteve i čiji su organizatori i učesnici pokazali privrženost pravu – može se zaključiti da one zadovoljavaju sve uslove i zahteve Rolsove koncepcije i da stoga jesu bile čin građanske neposlušnosti.

Rolsovi uslovi za opravdanost građanske neposlušnosti

U dosadašnjem delu rada sam, nadam se ubedljivo, pokazao kako blokade saobraćajnica u Srbiji zadovoljavaju Rolsovu definiciju građanske neposlušnosti. Sada ću se osvrnuti i na uslove za opravdanost građanske neposlušnosti koje Rols navodi u svojoj teoriji. Razlika između definicije i uslova za opravdanost u praksi znači da neki čin protesta može zadovoljiti definiciju građanske neposlušnosti, i samim tim biti klasifikovan kao čin građanske neposlušnosti, a da u isto vreme ne zadovolji uslove za njenu opravdanost. Drugim rečima, možemo imati neopravdan čin građanske neposlušnosti. Važno je primetiti da su, kada je reč o blokadama saobraćajnica u Srbiji, kritičarke i kritičari tvrdili jedino da one nisu građanska neposlušnost, a ne i da jesu čin građanske neposlušnosti ali da su neopravdan.

Rols navodi tri uslova za opravdanost građanske neposlušnosti: 1. čin je posledica kooperacije i koordinacije sa drugim grupama koje imaju slične razloge za građansku neposlušnost, 2. čin predstavlja poslednje sredstvo za iskazivanje nezadovoljstva, 3. čin predstavlja odgovor na ozbiljnu i jasnu nepravdu (Rols, 1998).

Prvi uslov: Rols smatra da u društvu u kome jedna grupa/manjina ima opravdane razloge za građansku neposlušnost, možemo razumno da pretpostavimo da će takođe postojati i druge grupe/manjine koje će takođe imati opravdane razloge

---

⁸ Ako drugačije nije naznačeno, svi prevodi su autorovi.

za građansku neposlušnost. U tom slučaju, Rols predlaže da one sarađuju ili oforme svojevrсни savez kako se ne bi desilo da veći broj njih u isto vreme, nezavisno i samostalno iskazuje svoj protest u vidu građanske neposlušnosti, jer bi se na taj način mogla ugroziti i podriti efikasnost pravednog ustava date zemlje (Rols, 1998).

Blokade saobraćajnica u Srbiji očigledno ispunjavaju ovaj uslov jer u to vreme nije bilo drugih grupa koje su samostalno i nezavisno ili iz drugih razloga praktikovale građansku neposlušnost. Takođe, valja primetiti da su blokade okupile veliki broj nezavisnih organizacija i grupa koje su se priključile protestu i podržale prvobitnu ideju, iako se pre toga nisu bavile pitanjima i problemima koji su izazvali protest, ili im makar to nije bila primarna sfera javnog delanja. Iako sam ovaj uslov izložio kao prvi, on dolazi nakon što ostala dva bivaju ispunjena, što se jasno može videti u Rolsovoj konstataciji da je moguće da postoji više grupa koje imaju „opravdane razloge za građansku neposlušnost“, no njihov čin građanske neposlušnosti postaje opravdan tek nakon što se ispuni i uslov kooperacije i koordinacije.

Drugi uslov: Ono što je važno za opravdanost čina građanske neposlušnosti jeste zahtev da on mora biti poslednje sredstvo protesta, sredstvo za kojim se poseglo nakon što su iscrpljeni svi mogući legalni načini iskazivanja nezadovoljstva, a svi dotadašnji dozvoljeni pokušaji za ispravljanje nepravde propali (Rols, 1998). U praksi to znači da je grupa koja želi da ispravi određenu nepravdu pre građanske neposlušnosti iskoristila i probala sve druge metode protesta kao što su: upućivanje izjave javnosti kako bi se ona upoznala sa postojećom situacijom, upućivanje formalnog zahteva u vidu peticije, organizovanje protesta... Važno je napomenuti da je Rols svestan da ovaj uslov u nekim situacijama ne mora biti ispunjen i to iz dva razloga. Prvo, u skoro pravednom društvu uvek možemo iskoristiti pravo na slobodu govora i u javnom prostoru iskazati svoj slučaj i drugo, može se desiti da je urgentnost nekog slučaja toliko velika da nije moguće iscrpeti sva pravna sredstva pre nego što se upustimo u građansku neposlušnost (Rols, 1998). Kada je reč o urgentnosti, važno je napomenuti i to da se blokade nisu dogodile iznenada i da su bile kulminacija ekoloških protesta koji su započeli u septembru iste godine, a koji su bili organizovani kao reakcija na planove kompanije Rio Tinto koja je želela da se bavi preradom rude jadarita i eksploatacijom litijuma u zapadnoj Srbiji. Stručnjaci su upozoravali da će Rio Tinto svojim projektom „Jadar“ doneti mnogo više štete nego koristi građanima i građankama Srbije, jer bi došlo do ekološke katastrofe u kojoj bi se zagadila velika površina zemljišta i vode: „Ostala bi nam gomila jalovišta, mnogo otpadnih voda, ogromna količina ugljen dioksida... “ (Rujević, 2022). Sa druge strane, pozitivni efekti iskopavanja su od strane eksperata prepoznati u rudarskoj renti koju bi kompanija morala da plaća Republici Srbiji (5 procenata) i u otvaranju radnih mesta pri kompaniji. Javnost je smatrala da je ovo nedovoljno i nedopustivo, jer sa druge strane stoji potencijalna ekološka katastrofa velikih razmera, te je iz tih razloga započeto sa protestima protiv Rio Tinta, ali i protiv usvajanja novog Zakona o referendumu i narodnoj inicijativi kao i protiv usvajanja izmena i dopuna Zakona o eksproprijaciji koji su percipirani kao način na koji bi Republika Srbija olakšala rad kompanije i pribavila potrebno zemljište za izgradnju rudnika.

Blokade saobraćajnica u Srbiji ispunjavaju i drugi Rolsov uslov jer su usledile nakon javnih izjava u kojima se govorilo o nepravednosti pomenutih zakona, nakon predaje peticije sa 68.000 potpisa i nakon organizovanih legalnih demonstracija. Kritičari bi ovde mogli da kažu da su građani mogli da nastave sa legalnim protestima na kojima bi iskazivali svoje nezadovoljstvo i upućivali zahtev za promenu nepravednih zakona. No, na osnovu predašnjih događaja i pokušaja čini se da to ne bi bilo dovoljno za pravednu promenu i da je, iz ugla efikasnosti, komunikativnosti i urgentnosti protesta, blokada bila razuman i mudar potez, a kao što se za sada može videti, i opravdan čin građanske neposlušnosti.

Treći uslov: Treći, a za Rolsa prvi uslov koji mora biti ispunjen, nalazi se u razlogu zbog čega se neko upušta u građansku neposlušnost. Da bi građanska neposlušnost bila opravdana, razlog i uzrok građanske neposlušnosti moraju biti opravdani – mora postojati ozbiljna i jasna nepravda na koju reaguju počinioци građanske neposlušnosti. Rols smatra da građansku neposlušnost treba ograničiti na one slučajeve koji predstavljaju suštinske i jasne nepravde što po njegovom mišljenju jesu „[...] ozbiljni prekršaji prvog principa pravde, principa jednake slobode i na napadne prekršaje [u originalu „blatant violations“, prim. aut.] drugog dijela drugog principa, principa nepristrasne jednakosti mogućnosti“ (Rols, 1998).

Rols ima nekoliko formulacija principa pravde kao pravičnosti, ali ja ću ovde navesti onu najpoznatiju i najkorišćeniju. Prvi princip glasi: „Svaka osoba treba da ima jednako pravo na najširi ukupni sistem jednakih osnovnih sloboda koji je u skladu sa sličnim sistemom slobode za sve“ (Rols, 1998), dok drugi princip glasi: „Društvene i ekonomske nejednakosti treba da su uređene tako da budu oboje: a) od najveće dobiti onima u najnepovoljnijem položaju, u skladu sa principom pravedne štednje, i b) da se odnose na službe i položaje koji su otvoreni za sve pod uslovima nepristrasne jednakosti mogućnosti“ (Rols, 1998). Iz praktičnih razloga Rols ograničava domen važenja građanske neposlušnosti na, pre svega, prvi princip i na drugi deo drugog principa, jer smatra da je u praksi veoma teško utvrditi kršenja prvog dela drugog principa, principa razlike. Gotovo sigurno će biti jasno, a i lako je uveriti druge u to, da je kršenje prvog principa ozbiljna nepravda.

Da li su blokade saobraćajnica u Srbiji bile reakcija na ozbiljnu i jasnu nepravdu, kako bi to Rols formulisao, to jest, da li su bile reakcija na kršenje principa jednake slobode ili principa jednakih mogućnosti? Drugim rečima, da li se može reći da blokade zadovoljavaju i treći uslov za opravdanost građanske neposlušnosti? Ukoliko one, u Rolsovoj koncepciji, jesu bile opravdane to bi značilo da su zakoni protiv kojih se protestovalo bili kršenje pomenutih principa pravde. Podsetio bih da su se blokade saobraćajnica odvijale u znak protesta protiv usvajanja novog Zakona o referendumu i narodnoj inicijativi kao i protiv usvajanja izmena i dopuna Zakona o eksproprijaciji.

Kada je reč o izmenama i dopunama Zakona o eksproprijaciji, Advokatska komora Srbije je uputila poziv predsedniku Srbije da ne potpiše Zakon i tom prilikom je iznela niz argumenata kojima je izrazila zabrinutost povodom predloženih izmena: hitnost u postupanju, naknada, povezivanje zakona sa posebnim propisom i privremeni zastupnik (Advokatska komora Srbije, n.d.). Sve odredbe govore o ozbiljnim problemima koje proizilaze iz izmena i dopuna Zakona o eksproprijaciji:

od neustavnosti do postojanja prostora za koruptivne radnje. Kako bih odgovorio na gorepostavljena pitanja o opravdanosti građanske neposlušnosti u Srbiji, dovoljno je obraditi samo prvu odredbu: hitnost u postupanju (Advokatska komora Srbije, n.d.).

Hitnost u postupanju se prepoznaje u članu zakona koji vlasniku imovine ostavlja rok od 5 dana za izjašnjavaње o predlogu za eksproprijaciju iste. Po mišljenju stručnjaka ovo je veliki problem jer je realno očekivati da vlasnici „nemaju znanje i sposobnosti da se izjasne u tako kratkom roku“ i da je rok „čak prekratak da angažuju advokata kao stručno lice koje bi im pomoglo“ (N1 Beograd i Beta, 2021). Komora navodi da je ovom uredbom prekršen ustav jer:

Država kada zadire u imovinu sopstvenika ne sme da zanemari da se radi o zadiranju u pravo na imovinu koje je zaštićeno kako Ustavom RS tako i Konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, u smislu člana 1 Protokola 1. Ustav Republike Srbije, u članu 20, propisuje u kojim slučajevima se ljudska prava mogu ograničiti i na koji način, a član 18 Ustava RS propisuje da se Zakonom ne mogu zajamčena ljudska prava ograničiti na način na koji se utiče na suštinu zajamčenog prava, u ovom slučaju, prava na imovinu. Zakonom o izmenama i dopunama Zakona o eksproprijaciji prekršena su osnovna ustavna načela. (Advokatska komora Srbije, n.d.)

Budući da se ovim predloženim članom krši ustav Republike Srbije, to jest ljudsko pravo na imovinu, reč je o potencijalnom kršenju Rolsovog prvog principa pravde – principa jednakih sloboda. I zaista, Rols prepoznaje pravo na ličnu svojinu kao jednu od osnovnih sloboda koje treba da budu jednake za sve prema prvom principu pravde (Rols, 1998). Ukoliko bi pravo na ličnu svojinu bilo ugroženo zbog hitnosti u postupku, a pokazao sam da bi to bio slučaj, onda se može reći da je prekršen prvi princip pravde, što znači da su počinioci građanske neposlušnosti u Srbiji imali opravdan razlog za takav vid protesta. Takođe, može se dodati da predloženi član krši i princip nepristrasne jednakosti mogućnosti, jer je činjenica da će oni koji poseduju određena pravna znanja ili su u položaju koji im omogućava brzo i lako angažovanje advokata biti u boljem položaju za ekspresnu reakciju, od onih koji ne dele slične životne okolnosti.

Sa druge strane, najproblematičniji deo Zakona o referendumu i narodnoj inicijativi predstavlja uvođenje takse za overu potpisa prilikom ostvarivanja narodne inicijative. Kao što primećuju autori peticije „Referendum po meri građana“, kojom je zahtevano povlačenje predloga Zakona o referendumu i narodnoj inicijativi, „ukoliko neko želi da organizuje predlaganje zakona potrebno je da ima za overu potpisa preko milion i dvesta hiljada dinara“ i navode da se uvođenjem takse na overu potpisa građanske inicijative žele onemogućiti da ostvaruju Ustavom garantovanu građansku suverenost (Udruženje za zaštitu ustavnosti i zakonitosti, n.d.). Da li se uvođenjem takse „želelo“ onemogućiti ostvarivanje prava na narodnu inicijativu ili je taksa uvedena iz nekog drugog razloga, nije toliko bitno, koliko je bitna sama činjenica da to jeste slučaj. Članom 2 Ustava Republike Srbije se kaže da „Suverenost potiče od građana koji je vrše referendumom, narodnom inicijativom i preko svojih slobodno izabраниh predstavnika“ (Narodna skupština Republike Srbije, 2021). Uvođenjem takse se onim građanima ili grupi građana koji nemaju potreban

novac za overu 30.000 potpisa onemogućuje ostvarivanje zagaranovanog prava.

Kao i u slučaju Zakona o eksproprijaciji i ovde na delu imamo potencijalno kršenje Rolsovog prvog principa pravde. Naime, jedne od osnovnih sloboda koje moraju da budu zagaranovane svim građanima jesu političke slobode, među kojima Rols ubraja pravo da se glasa i da se obavljaju javni poslovi (Rols, 1998). Kao što se može videti, Rols ne navodi pravo na narodnu inicijativu kao osnovno pravo, no lista osnovnih sloboda koju daje u *Teoriji pravde* nije konačna pa tako on na drugim mestima govori o načinima na koje možemo doći do liste ili šeme onih sloboda koje treba da budu garantovane prvim principom pravde. Sada se postavlja pitanje da li je pravo na ostvarivanje narodne inicijative osnovna politička sloboda? Odgovor se nazire u Rolsovom kasnijem delu, *Pravda kao pravičnost: preformulacija*, gde se kaže kako je jedan način određivanja liste osnovnih prava i sloboda upravo činjenica da one moraju biti takve da mogu omogućiti i obezbediti političke i društvene uslove za razvijanje i primenu sposobnosti za osećaj pravde tako što bi građani bili slobodni da sude o pravednosti osnovne strukture društva, njegovih socijalnih politika i osnovnih institucija (Rawls, 2001). „Za nas kao slobodne i jednake građane“, smatra Rols, „od suštinske je važnosti da na ovaj način koristimo ove moći“ (Rawls, 2001).

Na osnovu ovoga se može reći da je ostvarivanje prava na narodnu inicijativu, koje podrazumeva predlog „donošenja, izmene, dopune ili prestanka važenja Ustava, zakona, drugih propisa i opštih akata iz nadležnosti Narodne skupštine“ (Narodna skupština Republike Srbije, 2021, Art. 56), način na koji bi se mogla primenjivati osnovna moralna moć građana u smislu suđenja o pravednosti ili nepravednosti osnovnih društvenih institucija. Kritičari bi ovde mogli da tvrde da je ovakav zaključak diskutabilan i da bi se razvijanje i primenjivanje osnovne moralne moći kod Rolsa moglo postignuti i bez postojanja mogućnosti za ostvarivanje narodne inicijative, jer pored nje postoji veliki broj drugih kanala i metoda za suđenje o pravednosti ili nepravednosti, te da ona ne mora nužno da bude jedna od osnovnih političkih sloboda. No, kada je reč o Rolsovoj teoriji, ovakva kritika bi teško bila održiva jer on eksplicitno kaže:

Zapazite da se prvi princip pravde ne primenjuje samo na osnovnu strukturu (važi za oba principa), već konkretnije na ono što mi smatramo ustavom, bilo pisanim ili nepisanim. Zapazite takođe da neke od ovih sloboda, posebno sloboda jednakih političkih sloboda i sloboda mišljenja i udruživanja, moraju biti zagaranovane ustavom (Teorija, poglavlje IV). Ono što mi možemo nazvati „konstitutivna vlast“, za razliku od „obične vlasti“, treba da na odgovarajući način institucionalizovana u obliku režima: u pravu na glasanje i vršenja javne funkcije, i u takozvanom Zakonu o pravima, kao i u procedurama za izmenu ustava, na primer. (Rawls, 2001)

Dakle, jasno je da narodna inicijativa kao svojevrsni način utvrđivanja suvereniteta građana i koji, na primer, može biti otelovljen u predlog za promenu ustava kao što kaže Rols, ne samo da mora biti ustavom zagaranovana nego bi nemogućnost njenog ostvarivanja bilo kršenje prvog principa pravde. Iz ovih razloga smatram da su učesnici građanske neposlušnosti imali opravdan razlog za protest i kada je reč o drugom Zakonu zbog koga su protestovali, jer se njime kršio princip

jednakih sloboda, to jest, kršila se jednaka politička sloboda građana. Drugim rečima, razlozi zbog kojih su se blokade puteva odvijale ispunjavaju uslove za opravdanost čina građanske neposlušnosti.

Zaključak

U ovom radu ponuđena su četiri zaključka. Najpre, pokazao sam da blokade saobraćajnica, same po sebi, ne mogu da se okarakterišu kao nasilan čin protestovanja u Rolsovoj koncepciji građanske neposlušnosti. Dalje, argumentovao sam u prilog tome da čin građanske neposlušnosti, koji nije bio ustrojen i unapred planiran kao nasilni čin, a u kome su se desili određeni nasilni elementi koji su doveli do fizičkih povreda, poput nasilne reakcije u samoodbrani, može biti kompatibilan sa Rolsovom koncepcijom građanske neposlušnosti i sa njegovim razumevanjem uslova nenasilnosti. Takođe, pokazao sam da blokade puteva u Srbiji ispunjavaju sve uslove i karakteristike Rolsove definicije građanske neposlušnosti, te da se iz tog razloga mogu okarakterisati i nazvati činom građanske neposlušnosti. Na kraju, nakon analize uslova za opravdanost građanske neposlušnosti pokazao sam kako su blokade ispunile date uslove, pa se može zaključiti da su novembarsko-decembarske blokade puteva u Srbiji iz 2021. godine bile čin opravdane građanske neposlušnosti.

Blokade saobraćajnica mogu, stoga, biti opravdan čin protesta, a kako se u slučaju Srbije još jednom pokazalo – i efikasan vid protesta protiv nepravednih politika, zakona ili praksi. Iako efikasnost određenog načina protestovanja može zavisiti od velikog broja različitih faktora, čini se da građanska neposlušnost ima ogroman potencijal ugrožavanja statusa kvo i dovođenja do pozitivnih društvenih promena. U vreme kada se svet suočava sa velikim brojem problema od velike je važnosti znati koji legitimni načini borbe stoje na raspolaganju na putu ka pravednijem društvu. Građanska neposlušnost može biti jedan od njih.

Literatura

- Advokatska komora Srbije. (n. d.). *Одлука ВО АКC од 28.11.2021.* https://aks.org.rs/sr_lat/odluka-uo-aks-od-28-11-2021/, (pristupljeno 5. juna 2024).
- BEOGRAD SRBIJA. (2021, Novembar 27). *BLOKADA GAZELE PROPUŠTANJE VOZILA HITNE POMOĆI.* [Video]. YouTube. <https://youtu.be/1KA-z0q3Vh8?t=1>, (pristupljeno 5. juna 2024).
- Beta. (2021, Novembar 24). Skupštini predata peticija sa 68.000 potpisa protiv Zakona o referendumu. *NI.* <https://n1info.rs/vesti/skupstini-predata-peticija-sa-68-000-potpisa-protiv-zakona-o-referendumu/>, (pristupljeno 5. juna 2024).
- Beta. (2021b, Decembar 3). Profesor Tomić: Hitnost kod Zakona o eksproprijaciji je opasna i indikativna. *Danas.* <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/profesor-tomic-hitnost-kod-zakona-o-eksproprijaciji-je-opasna-i-indikativna/>, (pristupljeno 5. juna 2024).

- Brownlee, K. (2016). The civil disobedience of Edward Snowden: A reply to William Scheuerman, *Philosophy & Social Criticism*, 23(1), 1–6. <https://doi.org/10.1177/0191453716631167>, (pristupljeno 5. juna 2024).
- Brownlee, K., & Delmas, C. (2021). Civil Disobedience, *Stanford Encyclopedia of Philosophy (Winter 2021 Edition)*. <https://plato.stanford.edu/archives/win2021/entries/civil-disobedience/>, (pristupljeno 5. juna 2024).
- Celikates, R. (2016). Rethinking Civil Disobedience as a Practice of Contestation – Beyond the Liberal Paradigm, *Constellations*, 23(1), 37–45. <https://doi.org/10.1111/1467-8675.12216>, (pristupljeno 5. juna 2024).
- Cohan, A. J. (2007). Civil Disobedience and the Necessity Defense, *The University of New Hampshire Law Review*, 6(1), 111–175. http://scholars.unh.edu/unh_lr/vol6/iss1/6, (pristupljeno 5. juna 2024).
- Delmas, C. (2018). *A duty to Resist: When Disobedience Should Be Uncivil*. New York: Oxford University Press.
- Direktno.rs. (2021, Novembar 11). Vučić o blokadi: Na protestima su bili kriminalci. *Direktno..* <https://direktno.rs/vesti/drustvo-i-ekonomija/385058/aleksandar-vucic-pink-hit-tvit.html>, (pristupljeno 5. juna 2024).
- Dorđević, B. [@Bibislav]. (2021, Decembar 10). *Blokade su korišćenje prava na slobodu okupljanja ali i neformalni vid narodne inicijative. Način delovanja je konfrontacijsko odbijanje da se* [Tweet]. Twitter. <https://twitter.com/Bibislav/status/1469298535719964673?s=20&t=P7ogoMA5raWZGUizD8MISg>, (pristupljeno 5. juna 2024).
- Dorđević, T. (2021, Decembar 6). Dometi i granice građanske neposlušnosti. *Danas*. <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/dometi-i-granice-gradjanske-neposlusnosti-video/>, (pristupljeno 5. juna 2024).
- Ekipa Danasa – Beta. (2021, Novembar 27). Blokade puteva u Srbiji zbog Zakona o referendumu, problemi sa policijom (FOTO, VIDEO). *Danas*. <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/pocelo-okupljanje-gradjana-ispred-palate-pravde-pred-najavljenublokadu/>, (pristupljeno 5. juna 2024).
- Moj Novi Sad. (2021, Decembar 4). *Propuštanje vozila Hitne Pomoći za vreme blokade Mosta slobode... #NoviSad*. [Video]. YouTube. <https://youtu.be/XF5CLVTBgXE?t=1>, (pristupljeno 5. juna 2024).
- Momirović, T. [@TomaMomirović]. (2021, Decembar 4). *Blokada ulica je akt nasilja prema ljudima koji žele nesmetano da se kreću, a blokada Koridora 10 je udarac na* [Tweet]. Twitter. <https://twitter.com/TomaMomirovic/status/1467121080322207744>, (pristupljeno 5. juna 2024).
- N1 Beograd i Beta. (2021, Novembar 28). AKS poziva Vučića da ne proglasi izmene Zakona o eksproprijaciji. *N1*. <https://n1info.rs/vesti/aks-poziva-vucica-da-ne-proglasi-izmene-zakona-o-eksproprijaciji/>, (pristupljeno 5. juna 2024).
- N1. (2021, Decembar 2). *Iza vesti: Gost Savo Manojlović (2.12.2021)*. [Video]. YouTube. <https://youtu.be/bf1jiAsCvKk?t=120>, (pristupljeno 5. juna 2024).
- N1. (2021b, Decembar 9). *Prepirka Milić i Manojlovića zbog poređenja blokada sa protestom JSO*. [Video]. YouTube. <https://youtu.be/VVHICchtlys?t=656>, (pristupljeno 5. juna 2024).

- Narodna skupština Republike Srbije. (2021). *Ustav Republike Srbije*. Službeni glasnik Republike Srbije, br. 98/2006 i 115/2021. https://www.paragraf.rs/propisi/ustav_republike_srbije.html, (pristupljeno 5. juna 2024).
- Nikolov, I. [@NikolovIvana]. (2021, Novembar 27). *Sabac trenutno molim RT* [Tweet]. Twitter. <https://twitter.com/NikolovIvana/status/1464592197748240393>, (pristupljeno 5. juna 2024.).
- Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu. (2022, Mart 14). *PRAVO I PRAVDA '22 – Dr Savo Manojlović, "Građanska neposlušnost – kršenjem prava do zaštite pravde"*. [Video]. YouTube. <https://youtu.be/zUTE1Fdg7MM?t=2999>, (pristupljeno 5. juna 2024).
- Rawls, J. (2001). *Justice as Fairness: A Restatement*. Cambridge: Belknap Press.
- Rawls, J. (2005). *Political Liberalism, expanded edition*. New York: Columbia University Press.
- Regionalna televizija. (2021, Novembar 27). *UZNEMIRJUĆI SNIMAK! EVO KOMPLETNOG SNIMKA NAPADA AKTIVISTA SNS-a NA GRAĐANE U ŠAPCU! 27.11.2021.* [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=MttI_PrZF5w, (pristupljeno 5. juna 2024).
- Regionalna televizija. (2021b, Novembar 29). *Crni na slobodi – Šabac 29.11.2021. IZJAVA PRIVEDENOG DRAGANA MILOVANOVIĆA.* [Video]. YouTube. <https://youtu.be/45UTSnnfimY>, (pristupljeno 5. juna 2024).
- Rols, Dž. (1998). *Teorija pravde*. Beograd, Podgorica: Službeni list, CID.
- Rujević, N. (2022, Februar 17). Pritajena kompanija, skrivena država. *Nedeljnik Vreme*. <https://www.vreme.com/vreme/4583971/>, (pristupljeno 5. juna 2024).
- Scheuerman, W.E. (2014). Whistleblowing as civil disobedience: The case of Edward Snowden, *Philosophy and Social Criticism*, 40(7), 1–20. <https://doi.org/10.1177/0191453714537263>, (pristupljeno 5. juna 2024).
- Scheuerman, W.E. (2022). "Good-Bye to Nonviolence?", *Political Research Quarterly*, 75(4), 1284–1296. <https://doi.org/10.1177/10659129211038611>, (pristupljeno 5. juna 2024).
- Tanjug. (2021, Novembar 27). Brnabić: Neviđena destrukcija i fašizam. *b92*. https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2021&mm=11&dd=27&nav_category=11&nav_id=2063956, (pristupljeno 5. juna 2024).
- Tomić, A. (2021, Decembar 4). „Danas neće postojati prva ili druga Srbija, već samo ona prava“. *Nova.rs*. <https://nova.rs/vesti/drustvo/danas-nece-postojati-prva-ili-druga-srbija-vec-samo-ona-prava/>. (pristupljeno 5. juna 2024).
- Udruženje za zaštitu ustavnosti i zakonitosti. (n.d.). *Referendum po meri građana*. Kreni-promeni. <https://peticije.kreni-promeni.org/petitions/referendum-po-meri-gradana>, (pristupljeno 5. juna 2024).

Građanska neposlušnost ili ne – slučaj blokade puteva u Srbiji

Đurica Stojanović
Filozofski fakultet, Univerzitet u Nišu, Srbija

Sažetak

Cilj ovog rada je nalaženje odgovora na pitanje da li se blokade saobraćajnica, koje su se širom Srbije održavale u novembru i decembru 2021. godine, mogu okarakterisati kao čin opravdane građanske neposlušnosti. Do odgovora se dolazi analizom verovatno najuticajnije i najpoznatije koncepcije građanske neposlušnosti koja se može pronaći u savremenoj političkoj teoriji – koncepcije američkog političkog filozofa Džona Rolsa. Argumentovaću u prilog tezi da blokade jesu bile čin opravdane građanske neposlušnosti jer zadovoljavaju definiciju i sve uslove koji se mogu pronaći u Rolsovoj koncepciji.

Ključne reči: građanska neposlušnost; blokada puteva; Srbija; Džon Rols; nasilje

RECEIVED: 27.03.2024.

REVISION RECEIVED: 11.06.2024.

ACCEPTED: 12.06.2024.

djurica.stojanovic@filfak.ni.ac.rs